

NAAR SUCCES

5 NOVEMBER
VAN 09.30 - 15.00 UUR

Levensoriëntatie in het hoger onderwijs, een evaluatie

Terugblikkend op de verschillende bijdragen in dit themanummer van *Handelingen* ontstaat een geschakeerd beeld van inzichten over studenten aan instellingen voor hoger onderwijs. Wat zijn de factoren die hun identiteitsbeleving bepalen en welke mogelijkheden en problemen ervaren zij bij het vormgeven van die identiteit?

Inzichten

De schakering van inzichten over studenten aan hogeronderwijsinstellingen heeft allereerst betrekking op de verschillende dimensies die we eerder in de inleiding onderscheiden hebben: het fysieke en mentale welbevinden van studenten, het mentaliteitsprofiel van de generatie, de sociale kaders van ontmoeting, het levensbeschouwelijke netwerk en niet te vergeten hun vorming. Terwijl de bijdragen in dit themanummer onderling nogal verschillen in stijl en inhoud, rijst een beeld op van studenten aan hogeronderwijsinstellingen dat markant te noemen is. In deze samenvatting gaat het om de beantwoording van de vraag welke kenmerken de levensoriën-

tatie van studenten heeft. Wat zijn de factoren die hun identiteitsbeleving bepalen en welke mogelijkheden en problemen ervaren ze bij het vormgeven van die identiteit?

Sociaal kapitaal

Allereerst zijn studenten niet alleen individuele personen die slechts het kenmerk delen dat zij bij instellingen voor het hoger onderwijs staan ingeschreven. Het gaat alleszins ook om een zelf aangemeten rol als student met dito verwachtingen vanuit de samenleving en naar elkaar. Bij aanvang van een studie ontstaat het onderlinge contact op natuurlijke wijze, simpelweg omdat de nieuwe rol een groepsidentiteit biedt, zelfs nog voordat die verder organisatorisch vorm krijgt.

Dat gevoel van verbondenheid wordt echter

< *Studenten Pedagogiek, Hogeschool Utrecht*

evaluatie

op indrukwekkende wijze bekrachtigd door het zelf-organiserend vermogen van studenten. Door deel te nemen aan allerlei verbanden wordt sociaal en maatschappelijk duidelijk dat je als student lid bent van een groep. Daarbij zijn studieverenigingen of (in Vlaanderen) faculteitskringen doorgaans gericht op de eigen opleiding of faculteit en sluiten zo aan bij de kerndoelen van de onderwijsinstelling zelf. Ronduit indrukwekkend zijn de overzichten van Nederlandse en Vlaamse studieverenigingen.¹ Dat geldt in niet mindere mate voor studentenverenigingen waar het onderlinge contact centraal staat, al dan niet volgens een thematisch of levensbeschouwelijk motief ingevuld.² De koepels van dergelijke studentenverenigingen organiseren formidabele studentenaantallen.

Hoekman en Kurstjens geven vanuit hun bestuurstaken bij één van deze koepels van studentenverenigingen een zeer herkenbaar beeld van de wijze waarop studenten in eigen verenigingen participeren. Dat gebeurt gelet op de jaarlagen van de studie horizontaal (jaarclub), verticaal (dispuut) en lokaal (huis). Het zijn vaak vrijplaatsen, maar wel degelijk met doelen van zelfontplooiing, levensoriëntatie en maatschappelijk engagement. En al verschillen onderwijssteden in de tradities en slagkracht waarop dergelijke verenigingen aan de weg timmeren, het aanbod laat alle ruimte om een 'student-identiteit' binnen een sociaal verband actief vorm te geven.

De conclusie kan niet anders zijn dat het sociaal kapitaal – alle voorzieningen die sociale binding mogelijk maken – onder studenten aanzienlijk is en dat de inspanningen van studenten om dat kapitaal te investeren ronduit bewonderenswaardig zijn.

Dragers van een eigen cultuur

Niettemin kan men zich afvragen of de klassieke aanduiding 'gezelligheidsvereniging' op dezelfde wijze een invulling krijgt als enige decennia geleden. Het woord 'gezelligheid' geldt in andere landen als een onvertaalbare karakteristiek van het hart van de Nederlandse cultuur, dat even makkelijk op personen, ruimtes of gebeurtenissen toegepast kan worden en daardoor wat ongrijpbaars krijgt. Hoe dan ook, jongeren als dragers van een eigen cultuur veranderen en daarmee is ook de onderlinge band van studenten aan verandering onderhevig.

Studenten die nu aan een hogeronderwijsinstelling studeren, delen onvermijdelijk hun eigen tijdgeest. Ze maken deel uit van wat in het gerapporteerde Motivaction-onderzoek wel de 'grenzeloze generatie' heet. Die generatie is weliswaar nog steeds sterk op 'gezellige' prikkels (*chillen*) gericht, maar is daarin ook meer autonoom en geïndividualiseerd geraakt en bovendien zijn jongeren meer assertief, zeer ambitieus en beschikken ze niet altijd over een geheel realistisch zelfbeeld (68% ziet zichzelf als 'een heel bijzonder persoon').

Tegelijkertijd maakt deze generatie zich – en gezien deze schets dus wellicht niet onterecht – grote zorgen over de kwaliteit van opvoeding en onderwijs. Jongeren hebben kritiek op de verharding van de samenleving, de afname van solidariteit en ze zijn bezorgd over de eigen toekomst. Men voelt zich nogal eens verwaarloosd; iets dat niet zomaar met de toegenomen narcistische bevattelijkheid geïdentificeerd mag worden.³

Wie de 'snapshots' leest van Geerts en Hengelaar kan zich echter ook niet aan de indruk onttrekken dat een terugblik op de studententijd

– weliswaar door een eerdere generatie – vooral positieve evaluaties oplevert. Intellectuele groei, interculturele ervaring, herkenning van verantwoordelijkheden, ontwikkeling van geloof en persoonlijke kracht; het zijn toeschrijvingen die deze alumni maken wanneer ze terugkijken. Tegelijkertijd blijkt echter tussen de regels door ook dat persoonlijke begeleiding en steun bij de reflectie op deze levensfase niet zou hebben misstaan.

Gezondheidsproblemen

Doorgaans gaat het goed met studenten. Met een grote minderheid lijkt het echter helemaal niet zo goed te gaan waar het een primair aspect van identiteitsbeleving betreft: de eigen gezondheid. Het door Vonk en Van der Heijde gerapporteerde onderzoek onder studenten in Amsterdam biedt eigenlijk een nogal alarme- rend beeld van jongeren in het hoger onderwijs. Weliswaar ervaart ruim de helft van onderzochte Amsterdamse studenten geen lichamelijke of psychische klachten, een grote minderheid beleeft die wel. Meer dan een kwart ervaart te weinig rust, heeft problemen om van het leven te genieten of ervaart onvoldoende zelfvertrouwen. Angst en paniek, somberheid en depressie worden in de huisartsenpraktijk steeds vaker gerapporteerd. En als bijna negen procent kampt met suïcidale gedachten is dat rondt zorgwekkend. Te meer omdat beide onderzoekers ook een verband van ziekteklachten met de beleving van het hoger onderwijs rapporteren. Dat blijkt in het bijzonder uit de hoge percentages voor gemelde studieproblemen, concentratieproblemen, motivatieproblematiek, burn-outklachten en de daarmee gepaard gaande

forse toename van ADHD-gerelateerde medicatie. Als vervolgens ook vastgesteld kan worden dat hulp zoeken bepaald geen vanzelfsprekendheid is – ‘liever uniek dan aangepast’ – kan er van een serieus probleem gesproken worden. Daarbij moet weliswaar vastgesteld worden dat het ook om natuurlijke ontwikkelingsproblemen gaat, maar omvang en toename ervan wijzen eveneens op structurele disfuncties.

Problematisch is bijvoorbeeld dat gezondheid en ziekte – hoe kan het anders – nu eenmaal ondergebracht zijn bij artsen, waardoor de band van de gezondheidszorg met publieke functies van onderwijs uit het zicht kan verdwijnen. Ziekte is dan vooral een private gelegenheid, die liefst buiten het zicht van het studieverband behandeld wordt.

Dat dominante tendensen in onze cultuur waarin individuele excellentie, hoge prestaties en een technische procedurecultuur aan de geschetste gezondheidsproblemen kunnen bijdragen, ontwikkelt zich zo eenvoudig tot een blinde vlek. Dit kunnen in het bijzonder instellingen van hoger onderwijs zich aantrekken; zij behartigen dergelijke waarden immers niet alleen in continue klemtoon op uitzonderlijk talent, strenge studievoortgangsnormen, selectieprocedures voor opleidingen, ‘honours-programs’ en onderwijsprijzen voor studenten, maar ook als institutie door voortdurend uitgedragen pogingen om als onderwijsinstelling te stijgen op internationale rangladders en het voldoen aan externe kwaliteitsnormen en dito *benchmarks*. Een dergelijke praktijk heeft onvermijdelijk weerslag op de studentenpopulatie waarvan het hoger onderwijs afhankelijk is. Het lijkt daarbij onjuist om de ‘*success stories*’ van dit beleid te

belichten wanneer mogelijke *'collateral damage'* onder studenten onbesproken blijft.

Gevarieerd zorgaanbod

Daarbij moet opgemerkt worden dat instellingen voor hoger onderwijs de verantwoordelijkheid van de zorg voor hun studenten wel degelijk op zich nemen. Zo is er behalve op expliciet medisch terrein doorgaans een indrukwekkend aanbod wanneer het gaat om studieadvies, psychologische en maatschappelijke zorg en extra-curriculaire culturele verdieping. Wie echter op zoek gaat naar levensbeschouwelijke vorming komt veelal bedrogen uit; dat wordt – al dan niet met een beroep op de scheiding van kerk en staat – graag aan kerken overgelaten.

Meijlink schetst als voorzitter van het Landelijk Beraad Studentenpastores een rijk beeld van het aanbod dat door studentenpastoraten wordt verzorgd in de verschillende studentensteden. Aanbod dat met de term 'levensoriëntatie' goed beschreven kan worden: zorg voor identiteit, spiritualiteit, zingeving, religiositeit. Vaak gaat de aanduiding 'studentenkerk' schuil onder anonieme labels die de toegenomen secularisatie moeten maskeren in een poging om beter aan te sluiten op de verwachtingen onder studenten.

Terecht wordt daarbij opgemerkt dat de ongetuigdheid in levensovertuiging onder studenten – en steeds meer ook onder de stafleden van instellingen voor hoger onderwijs – de rol en functie van studentenkerken voortdurend ter discussie stelt. Het gegeven dat studentenkerken doorgaans losjes aan universiteiten zijn verbonden (áán de universiteit maar niet *ván* de universiteit) biedt weliswaar de zegen van een vrijplaats, maar betekent evenzeer de vloek van

een voortdurende druk tot zelflegitimatie die veel energie opslokt.

Dat laat onverlet dat het aanbod van studentenpastoraten ongekend groot en gevarieerd is. Het aanbod kent ook wel degelijk een eigen profiel dat met prachtige woorden de betreffende vragen van levensoriëntatie eigenlijk al oproept: 'eigen toewijding', 'hoogvliegers', *'in between'*, 'oefenplaats', 'zelfverlies', 'levenskunst', 'oordeelsvrijheid', 'zoektocht', 'levensregel', 'stil de tijd', 'terugkerende tijd', 'overleven in overvloed'.

Hoe mooi dergelijke seculiere aanduidingen ook mogen klinken, ze verdienen ook concepten die het pakket taken en activiteiten van doelen voorzien waardoor het belang van levensoriëntatie breder begrepen kan worden. Zo is duidelijk dat waar instellingen voor hoger onderwijs internationaliseren en studenten met een eerder traditionele religiositeit en een andere culturele identiteit binnenstromen, dergelijke termen en de corresponderende praktijken niet begrepen worden.

Vormingsideaal

De vraag of en hoe 'levensoriëntatie' als seculier begrip van vorming (*'Bildung'*) ook als taak geldt van het hoger onderwijs, wordt door Boele, collegevoorzitter van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen, geadresseerd. Hij wijst daarbij enerzijds op het probleem dat dergelijke vorming weliswaar nagestreefd kan worden, maar niet prescriptief kan zijn; iets dat voor onderwijsinstellingen tot de taak leidt om studenten op te leiden tot persoonlijke autonomie en reflectie op het eigen leren zonder daarin zelf inhoudelijk te sturen.

Anderzijds blijkt het vormingsideaal op lo- ▶

evaluatie

kaal niveau weliswaar springlevend en krijgt het op bijzondere locaties ook praktisch en toetsbaar vorm, maar op nationaal en strategisch niveau is het ondergesneeuwd geraakt door een beleidsmonopolie dat gekenmerkt wordt door economisch en eenzijdig onderwijs-organisatorisch denken, hetgeen het faciliteren of zelfs benoemen van dergelijke ‘*Bildung*’ nagenoeg onmogelijk maakt.

Beoordeling

De diverse auteurs in dit themanummer van *Handelingen* hebben belangrijke inzichten uitgewisseld die ik zojuist heb samengevat. De inzichten zelf zal ik niet evalueren, maar ik probeer in enkele zeer korte overwegingen de vraag te beoordelen die er aan ten grondslag lag: hoe kan levensoriëntatie in het hoger onderwijs vorm krijgen? Een dergelijke vraag kent verschillende soorten antwoorden, namelijk op persoonlijk, op institutioneel en op cultureel vlak. Belangrijk is dat deze niveaus niet van meet af aan met elkaar verwisseld worden; ze hebben immers op geheel verschillende processen en dito analyses betrekking.

Persoonlijk

Vorming op persoonlijk vlak is allereerst een onvermijdelijk iets. Niemand is vormloos en ieder weldenkend mens denkt na over de doelen van eigen ontwikkeling, de mogelijkheden om daarop invloed uit te oefenen en de onvermijdelijke grenzen die zich daarbij laten gelden. In een brede setting van het hoger onderwijs manifesteert die vorming zich niet slechts in de collegezalen of in confrontatie met docenten, boeken of experimenten. In veel gevallen doet

het zich daar in het geheel niet voor, zelfs niet in typische humanioravakken als filosofie, ethiek en religiewetenschappen of in menswetenschappen als psychologie en pedagogiek. Weliswaar staat juist daar oriëntatie op het leven centraal, maar dan vanuit een ‘*third-person*’-perspectief: dat van de student als toeschouwer die kennis opneemt, generieke inzichten opdoet en professioneel relevante vaardigheden inoefent. Dat moet ook vooral zo blijven.

Dit sluit echter helemaal niet uit dat een student het onderwijs – welk onderricht dan ook – als een momentane gebeurtenis of juist als een ontwikkeling over de jaren heen beleeft, die vanuit een ‘*first-person*’-perspectief relevant wordt. Dat kan op allerlei manieren: retrospectief en toeschrijvend, zoals de alumni dat eerder lieten zien, of juist prospectief en idealiserend, zoals beginnende studenten dat kunnen doen. Maar in beide gevallen gaat het om een eigen meta-reflectie: zoekend, identificerend en evaluerend.

Natuurlijk kan een inspirerende docent, een praktisch boek of een leuk practicum daarbij aanzetten geven, maar het blijft een activiteit die nu eenmaal zelfvormend is en ondertussen van tal van andere activiteiten of gebeurtenissen afhangt die zich nu juist aan de invloed van het hoger onderwijs onttrekken. Gelukkig maar, omdat een in studiegidsen voorgeschreven levensoriëntatie op gespannen voet staat met het Bildungsideaal. Dat gezegd zijnde hoeft en dient de vorming in het hoger onderwijs geenszins verzwegen te worden.

Institutioneel

Vorming op institutioneel vlak beoogt deze aandacht nu juist te bevorderen. Het gaat er

daarbij om een setting van onderwijs te vermijden waarin het bedoelde 'first-person'-perspectief niet *kán* nagestreefd worden; hetgeen helaas nogal eens de werkelijkheid is. Uit de nationale studenten-enquête van 2015 blijkt dat studenten in meerderheid positief zijn over de inhoud van de opleiding, het geleerde onderzoek, de docenten en de studiebegeleiding, maar ook dat een minderheid tevreden is over de mogelijkheden die ze hebben om zelf aan de inhoud van het onderwijs bij te dragen. Dat is opmerkelijk, omdat vorming niet bevorderd wordt als studenten geen stem hebben in het onderwijs dat dit mogelijk kan ondersteunen. In positieve zin veronderstelt levensoriëntatie conform het vormingsideaal immers zelfreflectie, oriënterende vaardigheden en persoonlijke feedback.

In de *Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025* wordt dit zeker ook wel onderkend, getuige het beleid om selectief te investeren in wat ook elementaire condities van vorming zijn: kleinschalige leergemeenschappen, rijke leeromgevingen, kwalitatief goede en inspirerende docenten en onderwijsleiders, en ruimte voor onderwijsvernieuwing en experimenten.⁴ Meer expliciet spreekt het Ministerie van Onderwijs aan het begin van deze nota:

‘In de 21ste eeuw staat Bildung voor meer begrip van de wereld, een sterk moreel kompas en empathie, grensverleggend denken en doen, en zelfontplooiing gedreven door nieuwsgierigheid en kritisch denkvermogen’. En aan het einde van haar nota: ‘Het hoger onderwijs is ook nog te veel gericht op kennisverwerving, terwijl het belang van vaardigheden als creativiteit, empathie, en

ondernemerschap toeneemt: dat is vorming in de 21ste eeuw.’⁵

Omdat dergelijke persoonlijke en sociale vaardigheden niet slechts en wellicht typisch niet in het onderwijs worden geleerd, liggen verbanden of samenwerkingsverbanden voor de hand met settings of organisaties waarin studenten zelf wonen, werken of socialiseren. Echter al te vaak, en helaas ook in de nieuwe Strategienota, worden waarden en de verbinding met de samenleving eerder centrifugaal denkend vanuit de doelstellingen van het hoger onderwijs gedefinieerd in termen van valorisatie, kennisbenutting en commercie.

Cultureel

Juist die laatste observatie roept ten slotte de vraag op wat levensoriëntatie in het hoger onderwijs op cultureel niveau eigenlijk betekent. Veel van de ontwikkelingsidealen van het hoger onderwijs zijn terug te voeren op het ideaal van Wilhelm von Humboldt, wiens klassieke Grieks geïnspireerde onderwijsvisie in het Pruisen van begin negentiende eeuw weerklank vond. Hij streefde een opvoedkundige hervorming na, waarin in ieder mens een generiek concept van de mensheid waardig en harmonieus tot uitdrukking zou komen.

De notie van de student die als wereldburger excelleert door de kernwaarden van de mensheid persoonlijk te integreren, is een overtuiging die in moderne bewoordingen als burgerschap, mensenrechten en zelfontplooiing nog steeds de ambities kleuren van strategienota's en teksten van onderwijsbeleid. ▷

Met die overtuigingen is niets mis, maar de zelfevidentie ervan maskeert hun abstractie en tomeloze ambitie. Ze vertegenwoordigen een type liberaal idealisme dat niet eenvoudig verenigbaar is met de subtiliteit van persoonsontwikkeling, de gegeven culturele verschillen of de variëteit in politieke of levensbeschouwelijke opvattingen.

Ook wie de universiteit of hogeschool als een waardengemeenschap opvat, moet onderkennen dat de tijd dat studenten en wetenschappers als een elite met overeenkomstige overtuigingen aangemerkt kon worden wellicht voorbij is. Althans, een prioriteit in het hoger onderwijs voor levensoriëntatie veronderstelt minstens dat meer dan voorheen de vormingsidealen zowel worden beoordeeld op hun ideologische houdbaarheid als ook op hun empirische betekenis worden onderzocht.

Noten

- ¹ [wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Nederlandse_universitaire_studieverenigingen](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Nederlandse_universitaire_studieverenigingen); https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_hbo-studieverenigingen; [wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Belgische_faculteitskringen](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Belgische_faculteitskringen)
- ² [wikipedia.org/wiki/Lijst_van_studentengezelligheidsverenigingen_in_Nederland](https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_studentengezelligheidsverenigingen_in_Nederland)
- ³ Lampert, M. (2009). *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam; Spangenberg, F. & Lampert, M. (2011). *De grenzeloze generatie en de onstuitbare opmars van de B.V. IK. Over de omgang met jonge, veeleisende werknemers*.
- ⁴ *De waarde(n) van weten. Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025*, 23.
- ⁵ *Ibidem*, 6 en 90.

Hans (prof.dr. J.B.A.M.) Schilderman is hoofdredacteur van *Handelingen en hoogleraar Religie en Zorg aan de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen*.
h.schilderman@ftr.ru.nl